

KS. KRZYSZTOF MIKOŁAJCZUK

SAKRAMENT BIERZMOWANIA
W OKRESIE ODNOWY POSOBOROWEJ
RYS HISTORYCZNO-PRAWNY

Przekonanie, że w dobie zachodzących zmian w świecie Kościoła ma do spełnienia nowe zadania, głęboko towarzyszyły nowo wybranemu papieżowi Janowi XXIII, skoro w trzecim miesiącu swego pontyfikatu ujawnił zamiysł zwołania soboru powszechnego oraz dokonania rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego. W Bazylice św. Pawła za Murami 25 stycznia 1959 r. Ojciec św. Jan XXIII w historycznym przemówieniu *Questa festiva ricorrenza* zakomunikował zebrany kardynałom: „Zwiastujemy wam, nie bez pewnej emocji, lecz jednocześnie z pokornym zdecydowaniem, zamiar podwójnej celebracji: synodu diecezjalnego dla Rzymu oraz soboru powszechnego dla całego Kościoła. Dla was, Czcigodni Bracia i umiłowani nasi Synowie, niepotrzebne są szersze wyjaśnienia co do znaczenia historycznego i prawnego tych dwóch propozycji. Obydwe szczęśliwie poprowadzą ku przepowiadanej i oczekiwanej odnowie Kodeksu Prawa Kanonicznego, która powinna towarzyszyć i wieńczyć te dwa przedsięwzięcia praktycznego zaradzenia dyscyplinie kościelnej, i którą Duch Pański wskaże w biegu życia. Najbliższa promulgacja Kodeksu Prawa Wschodniego daje zapowiedź tych wydarzeń”¹.

Ks. dr KRZYSZTOF MIKOŁAJCZUK – adiunkt Katedry Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Por. W. G ó r a l s k i, *Inicjatywa papieża Jana XXIII dotycząca reformy prawa kanonicznego na tle Soboru Watykańskiego II*, w: *Sobór Watykański II. Inspiracje i wpływ na Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z organizowanej 8 grudnia 2005 roku z okazji 40. rocznicy zakończenia Soboru Watykańskiego II*, red. K. Burczak, Lublin 2006, s. 24-25; także: AAS 51 (1959) 68-69.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.² nazywał sakramenty środkami uświęcenia i zbawienia ustanowionymi przez Chrystusa, które należy szafować i przyjmować starannie i z największym szacunkiem³. Sobór Watykański II pogłębił treść teologiczną sakramentów, chociaż nie podał w żadnym dokumencie ich wyczerpującej definicji. Zgodnie z *Konstytucją o liturgii* „celem sakramentów jest uświęcenie człowieka, budowanie mistycznego Ciała Chrystusa, a wreszcie oddawanie czci Bogu. Jako znaki, mają one także pouczać. Sakramenty wiarę nie tylko zakładają, lecz za pomocą słów i rzeczy dają jej wzrost, umacniają ją i wyrażają. Słusznie więc nazywają się sakramentami wiary. Udzielają one łaski, ale ich sprawowanie również jak najlepiej usposabia wiernych do owocnego przyjęcia tej łaski, do oddania Bogu należnej czci i pełnienia miłości” (n. 59). *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* uzupełnia powyższy tekst, dodając: „święta i organicznie ukształtowana natura społeczności kapłańskiej aktualizuje się przez sakramenty i przez cnoty” (n. 11).

Schemat Fundamentalnego Prawa Kościoła w kan. 64 § 1 zaproponował odnowioną nieco definicję: „sakramenty zostały ustanowione przez Chrystusa dla uświęcenia ludzi, a więc dla wzrostu jego Ciała. Są one znakami, które mocą Ducha Świętego udzielają łaski lub ją pomnażają. Przez sakramenty ludzie wierzący łączą się w sposób tajemny, lecz rzeczywisty z Chrystusem umęczonym i uwielbionym”⁴.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. w normach o dopuszczalności do przyjęcia poszczególnych sakramentów był stanowczy i dość rygorystyczny⁵. Sobór dokonał pewnej modyfikacji norm kodeksowych. W *Dekrecie o ekumenizmie* (DE) zmienił pogląd na tych, którzy żyją w Kościołach i wspólnotach oddzielonych od Kościoła katolickiego: „tych zaś, którzy obecnie rodzą się

² *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Romae 1919 [dalej cyt.: KPK/17].

³ KPK/17, kan. 731 § 1: „Cum omnia Sacramenta Novae Legis, a Christo Domino nostro instituta, sint praecipua sanctificationis et salutis media, summa in iis opportune riteque administrandis ac suscipiendis diligentia et reverentia adhibenda est”.

⁴ Por. F. P a s t o r, *De notione theologica sacramenti*, „Periodica” 62 (1973), s. 161-171; także: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, t. I-XII, wyd. E. Szafranski, Warszawa 1968-83 [dalej cyt.: PPK]; PPK, t. IV, z. 3, n. 8383.

⁵ KPK/17, kan. 731 § 2: „Vetitum est Sacramenta Ecclesiae ministrare haereticis aut schismaticis, etiam bona fide errantibus eaque petentibus, nisi prius, erroribus reiectis, Ecclesiae reconciliati fuerint”; także: Komisja Interpretacyjna, Odpowiedź z dnia 30 czerwca 1934 roku oraz Kongregacja Świętego Oficjum, Odpowiedź z dnia 1 lipca 1949 roku, AAS 26 (1934) 494; AAS 41 (1949) 334.

w takich Społecznościach i przepajają się wiarą w Chrystusa, nie można obwiniać o grzech odłączenia” (n. 3). Z soborowego sformułowania wynika, że obecnie nie godzi się nazywać heretykami czy schizmatykami osób urodzonych, ochrzczonych i wychowanych poza Kościołem katolickim. Ten sam dekret naświetlił sprawę wspólnego dziedzictwa, jakie łączy nas z innymi społecznościami chrześcijan.

Analizując wspomniane powyżej dziedzictwo, należy zaznaczyć, że inaczej wygląda sytuacja w odniesieniu do Kościołów wschodnich, inaczej do pozostałych Kościołów i wspólnot, gdyż: „Kościoły te mimo odłączenia posiadają prawdziwe sakramenty, szczególnie zaś, na mocy sukcesji apostołskiej, kapłaństwo i Eucharystię, dzięki którym są dotąd z nami złączone najściślejszym węzłem, pewien współdział w czynnościach świętych (communicatio in sacris), w odpowiednich okolicznościach i za zgodą kościelnej władzy, jest nie tylko możliwy, ale i wskazany” (DE 15). Stwarza to dobry fundament eklezjologiczny i sakramentalny dla współdziałania, nie wykluczając nawet sakramentu Eucharystii⁶.

Obowiązek zachowania wszelkich przepisów określających sposób sprawowania, udzielania i przyjmowania sakramentów Kodeks ujął w normie kan. 733 § 1, natomiast postanowienia soborowe wprowadziły więcej swobody w stosunku do dawnych przepisów. Kodeks z 1917 r. nakazywał, by każdy zachowywał własny obrządek. Wyjątek stanowiły normy użycia chleba w odprawianiu mszy świętej oraz przyjmowanie komunii świętej w określonych przez prawo wypadkach⁷. Przywołane powyżej *Dyrektorium ekumeniczne* w numerze 45. dopuszczało przyjmowanie sakramentów u odłączonych braci wschodnich, jednak z uwzględnieniem praktyk tam obowiązujących⁸.

⁶ *Dyrektorium ekumeniczne* z 1967 roku wskazywało wytyczne, jakie winno brać się pod uwagę przy praktycznym stosowaniu w życiu ogólnych zasad. Por. *Ad totam Ecclesiam*, AAS 59 (1967) 574-592. W numerze 55. powyższe *Dyrektorium* wyraźnie wskazywało, że inaczej wygląda sytuacja pozostałych braci odłączonych: „Tam, gdzie nie ma jedności (wspólnoty) wiary co do sakramentów jest zabronione uczestnictwo Braci odłączonych z katolikami, zwłaszcza w sakramencie Eucharystii, pokuty i namaszczenia chorych”. Por. tamże. Przywołane powyżej *Dyrektorium ekumeniczne* zostało opublikowane w dwóch częściach, pierwsza w 1967, a druga w 1970 r.: Sekretariat dla popierania jedności chrześcijan, *Dyrektorium ekumeniczne*, AAS 59 (1967) 574-592; AAS 62 (1970) 705-724.

⁷ Por. KPK/17, kan. 851 § 1; 866.

⁸ *Dyrektorium ekumeniczne*, 45: „ponieważ u katolików oraz ich wschodnich braci odłączonych panują różne zwyczaje co do częstotliwości przyjmowania Eucharystii, jak również co do korzystania z sakramentalnej spowiedzi przed komunią świętą, łącznie z postem eucharystycznym, stąd należy się wystrzeżać, aby w praktyce współdziałania nie powstało zdziwienie

Przy sprawowaniu niektórych sakramentów były wymagane oleje święte. Obowiązujące dotychczas przepisy kodeksowe zostały zmodyfikowane prawem posoborowym. Kongregacja Spraw Kultu Bożego 3 grudnia 1970 r. dekretem promulgującym odnowiony obrzęd poświęcenia oleju katechumenów i chorych oraz sporządzania oleju krzyżma w swych wstępnych uwagach zamieściła nowe rozporządzenia⁹.

Ojcowie Soboru apelowali do biskupów, by szafowane sakramenty nie były ściśle zespolone z pobieraniem wynagrodzenia za ich udzielanie¹⁰. Kongregacja Biskupów 22 lutego 1973 r. wydała Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów, w którym w numerze 88. przedstawiła swoje wytyczne: „Jeżeli Konferencja Biskupia – co jest wskazane – nie wyda zarządzenia dla całego terytorium, biskup zabiega o to, ażeby w całej jego diecezji przynajmniej ograniczać, dopóki nie zostanie całkowicie zniesiony, zwyczaj – gdy taki istnieje – domagania się od wiernych taksy z racji udzielania sakramentów i sakramentaliów. Nie omieszka jednak biskup pouczyć wiernych, co oznaczają i jak są pomocne ofiary składane Bogu, a przez Kościół przeznaczone na sprawy kultu Bożego, utrzymania szafarzy i wspierania ubogich”¹¹.

Po tych wstępnych, nowych myślach i rozporządzeniach Soboru Watykańskiego II dotyczących udzielania sakramentów, łatwiej będzie nakreślić nowe normy odnowy soborowej odnoszące się do sakramentu bierzmowania. Warto w tym miejscu odnotować kilka informacji dotyczących tak zwanego nowego rytuału dla Polski¹². Chociaż zaczął on obowiązywać przed Soborem Waty-

lub podejrzenie ze strony braci odłączonych, gdyby katolicy nie przestrzegali zwyczajów braci wschodnich. Z tej racji katolik, który prawnie przystępuje do komunii świętej, niech stara się wedle możliwości zachować wschodnią dyscyplinę”.

⁹ Por. PPK, t. IV, z. 1, n. 6909-6927. Dotychczas stosowano trzy oleje. Według nowych rozporządzeń mówi się wyłącznie o oleju krzyżma i oleju chorych. Natomiast o zachowaniu użycia oleju katechumenów decyzję pozostawiono Konferencji Biskupów (n. 7). Nowe przepisy wprowadziły odmienne uregulowania prawne dotyczące szafarza poświęcania olejów. Do konsekrowania krzyżma jest uprawniony jedynie biskup (n. 6). Gdy zachowano użycie oleju katechumenów, poświęcał go zasadniczo biskup, chociaż i kapłan mógł to czynić w czasie ceremonii chrztu osoby dorosłej (n. 7). Olej chorych był poświęcany przez biskupa lub prezbitera upoważnionego do tego na mocy prawa lub indultu apostolskiego. Na mocy prawa mógł to również czynić duchowny zrównany z biskupem diecezjalnym, a w wypadku konieczności każdy prezbiter (n. 8). Została jednak podtrzymana zasada poświęcania olejów przez biskupa w Wielki Czwartek (n. 1; 9; 10).

¹⁰ Por. KPK/17, kan. 1507 § 1; kan. 736.

¹¹ Por. PPK, t. VI, z. 1.

¹² Por. F. M a ł a c z y ń s k i, *Nowy rytuał dla Polski*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 16 (1963), s. 211-219.

kańskim II, to jednak daje wyobrażenie o praktyce sprawowania sakramentów poza obowiązującymi normami kodeksowymi, które zyskają pełne zrozumienie we wskazaniach Ojców soborowych.

Oficjalny i pełny tytuł tego rytuału brzmiał: *Collectio rituum continens excerpta e Rituali Romano Ecclesii Poloniae adaptato*. Tytuł nawiązywał do pełnego rytuału dla Polski, zatwierdzonego przez papieża Piusa XI dekretem Świętej Kongregacji Obrzędów z 14 grudnia 1927 r.¹³ Nowy rytuał opracowywano w latach 1953-1956. Został zatwierdzony przez Świętą Kongregację Obrzędów 23 października 1959 r.¹⁴ Jego układ postanowiono oprzeć na Rytuale Rzymskim zreformowanym przez Piusa XII. Rytuał zawierał jedenaście tytułów oraz dodatek obejmujący cztery części. Na nowo opracowano rubryki, wykorzystując zdobycze ruchu liturgicznego. Rubryki często zwracają uwagę na konieczność wyjaśniania obrzędów wiernym oraz na ich czynny udział. Omawiany sakrament bierzmowania to jeden z sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, z tego więc względu najbardziej interesują nas tytuły: pierwszy – *O obrzędach chrztu*¹⁵, drugi – *O obrzędach bierzmowania*¹⁶, czwarty – *O Najświętszym Sakramencie*¹⁷ oraz szósty nazwany – *Ritus continuus infirmum muniendi sacramentis extremis*¹⁸. Niestety, w

¹³ *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum, aliorumque Pontificum cura recognitum, atque auctoritate Ssmi D. N. Pii Papae XI ad normam Codicis iuris canonici acommodatum, Ecclesii Poloniae adaptatum et ab eodem Ssmo D. N. Pio Papa approbatum*, Editio typica, Katoviciis, Typis officinae typographicae Catholicae, 1927. Rytuał z 1927 r. nie przyniósł właściwie nic odkrywczego. Uwzględniono w nim potrzeby ogółu wiernych, którzy w tym okresie chętnie brali udział w czynnościach liturgicznych na miarę swych możliwości. Niestety, w większym stopniu nie uwzględniał on języka polskiego w przypisanych rubrykach. Por. F. M a ł a c z y ń s k i, *Nowy rytuał*, s. 211-212.

¹⁴ Ponieważ już w czasie druku rytuału Święta Kongregacja Obrzędów rozszerzyła zakres języka narodowego w innych rytuałach dwujęzycznych, dekret Kongregacji został uzupełniony dekretem Prymasa Polski. Dekret Prymasa zwiększył zakres języka polskiego przy udzielaniu sakramentu chorym. Tamże, s. 214.

¹⁵ Tytuł I podaje odrębnie cały obrzęd chrztu jednego dziecka oraz kilkorga dzieci. Opuszczono w nim normy obrzędu chrztu dorosłych, gdyż twierdzono, że w Polsce są bardzo rzadko używane. Natomiast w języku łacińskim pozostały egzorcyzmy i forma sakramentalna. Tamże, s. 215.

¹⁶ W tytule II zawarto obrzędy bierzmowania chorych w niebezpieczeństwie śmierci. W języku łacińskim pozostała forma sakramentu. W czasie udzielania sakramentu osobom zdrowym komentator mógł korzystać z tekstów polskich, biskup zaś nadal był zobligowany do posługiwania się tekstem łacińskim z *Pontyfikału Rzymskiego*. Tamże.

¹⁷ Ten tytuł zawiera obrzędy komunii chorych, wiatyku oraz obrzęd błogosławieństwa eucharystycznego. Tamże, s. 215-216.

¹⁸ Mowa w nim o tym, że należy go stosować wówczas, gdy udziela się choremu razem

tym przedsoborowym okresie Stolica Apostolska nie ogłosiła obrzędów obowiązujących w całym Kościele łacińskim, z tego też tytułu w niektórych krajach praktyki sprawowania sakramentów były nieco odmienne¹⁹. Niemalże w tym czasie, kiedy wszedł w życie nowy rytuał, decyzją Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski zatwierdzono dyktando: *Sakramenty święte w duszpasterstwie*²⁰. Należało je uważać za uzupełnienie rytuału i przewodnik duszpasterza, jednak nadal obowiązywały rubryki Rytuału Rzymskiego, które były umieszczone na początku każdego tytułu²¹.

Dokumenty soborowe dobitnie stwierdzają, że bierzmowanie jest jednym z trzech sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego²². Przez chrzest neofici dostępują odpuszczenia grzechów oraz otrzymują charakter Chrystusa, przez co włączają się do Kościoła i stają się uczestnikami kapłaństwa swojego Zbawiciela. W sakramencie bierzmowania ci, którzy zostali odrodzeni przez chrzest, otrzymują niewypowiedziany dar wzmacniający ich w sposób szczególny. Naznaczeni charakterem tego sakramentu, jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem i są zobowiązani, jako prawdziwi świadkowie Chrystusa, do szerzenia wiary słowem i czynem oraz jej bronięcia²³. Bierzmowanie jest w ten sposób powiązane z Eucharystią, bowiem – jak to omawia papież Paweł VI – wierni naznaczeni chrztem i bierzmowaniem przez uczestnictwo w Eucharystii wszczepiają się w sposób pełny w Chrystusowe Ciało²⁴. Aby jaśniej uwydatnić się wewnętrzny związek sakramentu bierzmowania z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim, Sobór Watykański II nakazał krytycznie rozpatrzeć obrzędy bierzmowania²⁵.

wiatyku i namaszczenia chorych. W takiej sytuacji należy czynić to w następującym porządku: pokuta, namaszczenie chorych, bierzmowanie, wiatyk, błogosławieństwo apostoelskie. Tamże, s. 216.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski, *Sakramenty święte w duszpasterstwie*, Poznań 1963.

²¹ Por. F. M a ł a c z y ń s k i, *Nowy rytuał*, s. 218.

²² Por. Sobór Watykański II, Dekret *Ad gentes divinitus*, 36; także: L. G e r o s a, *Prawo Kościoła*, Poznań 1999, s. 201-203.

²³ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, 11.

²⁴ Por. P a w e ł VI, *Divinae consortium naturae*, AAS 63 (1971) 657-664; także: Schemat (II) Fundamentalnego Prawa Kościoła, kan. 68 § 1, PPK, t. IV, z. 3, n. 8393. Warto tu odnotować, że przywołana powyżej konstytucja apostoelska Pawła VI szeroko omawiająca sakrament bierzmowania została wydana 15 sierpnia 1971 r.

²⁵ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 71.

Posoborowa odnowa sakramentu bierzmowania objęła istotne czynności związane ze sposobem udzielania tego sakramentu, przede wszystkim zaś formułę sakramentalną. Papież Paweł VI w konstytucji apostolskiej podawał: „Pragnąc dokonać odnowy obrzędu bierzmowania, również w zakresie samej istoty sakramentalnego obrzędu, Naszą Najwyższą Apostolską powagą zarządzamy i postanawiamy, ażeby to co następuje miało w Kościele łacińskim na przyszłość moc obowiązującą: Sakramentu bierzmowania udziela się przez namaszczenie krzyżem na czole, którego dokonuje się z włożeniem ręki i przez słowa: «Przyjmij znamię daru Ducha Świętego»”²⁶. Dalej papież wyjaśniał: „Natomiast włożenie (wyciągnięcie) rąk na przystępujących do bierzmowania, jakie wraz z przepisaną modlitwą ma miejsce przed namaszczeniem krzyżem, winno być bardzo doceniane, choć nie należy do istoty obrzędu sakramentalnego. Jest bowiem integralną częścią obrzędu i daje pełniejsze zrozumienie sakramentu. Jasną jest jednak rzeczą, że to nałożenie rąk różni się od nałożenia, które towarzyszy namaszczeniu olejem krzyżem na czole bierzmowanego”²⁷. Przytoczona powyżej konstytucja apostolska Pawła VI była przyczynkiem do przygotowania nowych obrzędów bierzmowania. Dokonała tego Święta Kongregacja Kultu Bożego 22 sierpnia 1971 r. Nowe obrzędy bierzmowania zastąpiły obrzędy dotychczas stosowane w *Pontyfikale* i *Rytuale Rzymskim*²⁸.

Godny odnotowania jest fakt, że papieskie zarządzenie było pierwszym tego rodzaju w historii Kościoła. Nie miało ono oczywiście charakteru orzeczenia dogmatycznego, lecz określało autorytatywnie obowiązujący na przyszłość sposób udzielania sakramentu bierzmowania. Taka decyzja wprowadziła nową formułę sakramentalną w miejsce dotychczasowej, którą posługiwano się z *Pontyforku Rzymskiego*. Było to jednocześnie urzędowe wyjaśnienie tak zwanej materii bliższej sakramentu bierzmowania²⁹.

²⁶ *Divinae consortium naturae*, PPK, t. IV, z. 1, n. 6846-6847.

²⁷ Tamże.

²⁸ Dekretem z 22 sierpnia 1971 r. Święta Kongregacja Kultu Bożego ogłosiła, że przygotowano nowe obrzędy bierzmowania *Pontificale Romanum ex decreto oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, Ordo Confirmationis, 1971*. Zastąpiły one obrzędy dotychczas stosowane. Następnie po otrzymaniu aprobaty Świętej Kongregacji Kultu Bożego z 16 listopada 1972 r. przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski dekretem z 25 marca 1973 r. zatwierdził polski przekład obrzędów bierzmowania. Obecnie w Polsce dostępne są: *Obrzędy bierzmowania według Pontyforku Rzymskiego*, Katowice 1975 (także wydanie studyjne *Obrzędy bierzmowania*, Poznań–Warszawa 1974) oraz *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II, Katowice 1994.

²⁹ Między innymi Sobór Trydencki po raz pierwszy mówił o sakramencie bierzmowania,

W tym okresie nie obyło się bez wątpliwości wynikających z treści wspomnianej konstytucji. W 1972 r. skierowano do Papieskiej Komisji Wyjaśniającej Dekrety Soborowe następujące zapytania: „Czy, mając na uwadze konstytucję apostolską *Divinae consortium naturae*, szafarz bierzmowania powinien położyć wyciągniętą rękę na głowę bierzmowanego, gdy dokonywał namaszczenia, czy też wystarcza samo namaszczenie krzyżmem dokonane palcem?”. Na pierwsze pytanie Komisja odpowiedziała negatywnie, na drugie pozytywnie³⁰.

Normy zawarte w Kodeksie z 1917 r. zabraniały dokonywania namaszczenia za pośrednictwem jakiegoś narzędzia³¹. Biorąc pod uwagę to i rozporządzenia konstytucji papieża Pawła VI oraz przytoczoną odpowiedź Papieskiej Komisji, należy stwierdzić, że namaszczenie dokonywane palcem jest wymagane do ważności³². Wydaje się, że odpowiedź Komisji nie odwoływała obowiązku nakładania ręki na głowę przy namaszczeniu krzyżmem, co wcześniej nakazywał *Pontyfikał* oraz normy kodeksowe i na co wskazywała konstytucja apostolska³³. Krzyżmo używane przy bierzmowaniu musiało być konsekrowane przez biskupa, nawet w sytuacjach, gdy na mocy prawa lub papieskiego indultu sakramentu tego udzielał kapłan³⁴. Biskup konsekrował święte krzyżmo podczas mszy świętej, którą zwyczajowo sprawował w Wielki Czwartek w godzinach porannych³⁵.

Kolejne charakterystyczne zmiany wprowadziło prawodawstwo soborowe, unikając określenia „szafarz zwyczajny” w odniesieniu do biskupa, na co wyraźnie wskazywały normy kodeksowe, opierające się na nauce Soboru

lecz jego orzeczenia dotyczyły innych kwestii. Dotychczasowa formuła brzmiała: „N, znaczę cię znakiem krzyża i umacnam krzyżmem zbawienia. W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego”. Bierzmowany odpowiadał: „Amen”. Następnie szafarz sakramentu uderzał przyjmującego bierzmowanie lekko w policzek, wypowiadając słowa: „Pokój z tobą”.

³⁰ Do tego drugiego wyjaśnienia Komisja dołączyła uwagę, że uczynione w ten sposób namaszczenie krzyżmem wyraża wystarczająco nałożenie ręki. Por. Papieska Komisja Interpretacji Dekretów Soboru Watykańskiego II, Odpowiedź z 9 czerwca 1972 r., AAS 64 (1972) 526.

³¹ Por. KPK/17, kan. 781 § 2: „Unctio autem ne fiat aliquo instrumento, sed ipsa ministri manu capiti confirmandi rite imposita”.

³² Por. M. C o r o n a t a, *De sacramentis I*, Turyn 1953, n. 162.

³³ Por. KPK/17, kan. 781 § 2; także: Wstęp *Obrzędy bierzmowania według Pontyfikału Rzymskiego*, Katowice 1975, 9 [dalej cyt.: OB/75].

³⁴ Por. KPK/17, kan. 781 § 1.

³⁵ Por. Wstęp OB/75, 10.

Trydenckiego³⁶. Konstytucja *Lumen gentium* nazywa biskupów „naturalnym włodarzami («ministri organarii») udzielanego na ich terenie bierzmowania” (n. 26). Podobną terminologią posługują się obrzędy bierzmowania, wprowadzając dodatkowe wyjaśnienia³⁷. Nowe rozporządzenia zawarte w obrzędach bierzmowania, w stosunku do dyspozycji kodeksowych³⁸ znacznie poszerzyły krąg tych, którzy oprócz biskupa z samego prawa posiadali władzę bierzmowania. Były to następujące osoby: administrator apostolski (który nie jest biskupem), prałat i opat udzielny, wikariusz i prefekt apostolski, wikariusz kapitulny w granicach swego terytorium i w czasie trwania urzędu³⁹. Także kapłan, który na mocy prawnie powierzonego mu obowiązku udzielał chrztu dorosłemu lub dziecku w wieku katechetycznym, ewentualnie przyjmował do pełnej wspólnoty z Kościołem ochrzczonego już ważnie dorosłego człowieka⁴⁰. Na podległym sobie terytorium proboszczowie i wikariusze parafialni posiadali władzę udzielania sakramentu bierzmowania w niebezpieczeństwie śmierci. Obrzędy bierzmowania nakreśliły okoliczności, w jakich wolno było korzystać z tego uprawnienia: „gdy nie można bez wielkiej niedogodności wezwać biskupa albo gdy ma on prawną przeszkodę”⁴¹. Takie sformułowanie powyższych warunków nakazuje wyciągnąć wniosek, że nie były one wymagane do ważności bierzmowania.

³⁶ Por. KPK/17, kan. 782 § 1; także: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 2000, VII, 267.

³⁷ Por. Wstęp OB/75, 7. Jednak kolejny numer 8. używa terminologii „szafarz nadzwyczajny sakramentu bierzmowania”.

³⁸ Por. KPK/17, kan. 782 § 3: „Hac facultate ipso iure gaudent, praeter S. R. E. Cardinales ad normam can. 239, § 1, n. 23, Abbas vel Praelatus nullius, Vicarius et Praefectus Apostolicus, qui tamen ea valide uti nequeunt, nisi intra fines sui territorii et durante munere tantum”.

³⁹ Por. Wstęp OB/75, 7.

⁴⁰ Tamże; także: *Dyrektorium ekumeniczne*, 19.

⁴¹ Por. Wstęp OB/75, 7. Obrzędy dopuszczały również udział innych kapłanów w czasie nieobecności proboszcza i wikariusza, byli to: wikariusze współpracownicy, wikariusze zastępcy i wikariusze pomocnicy. W razie nieobecności wszystkich wymienionych, mógł to czynić każdy kapłan wolny od cenzur i kar kanonicznych. Co do poszczególnych wikariuszy i ich właściwe rozumienie, warto wejrzeć do stosownych kanonów Kodeksu z 1917 r. Por. KPK/17, kan. 471-472; 474-475. Wypada w tym miejscu dodać, że motu proprio *Pastorale munus* z 30 listopada 1963 r. upoważniło biskupów rezydencjalnych do „udzielania kapelanom jakichkolwiek zakładów leczniczych, sierocińców i więzień, władzy, ażeby mogli, w wypadku nieobecności proboszcza, udzielać wiernym znajdującym się w niebezpieczeństwie śmierci sakramentu bierzmowania”. Por. PPK, t. I, z. 1, n. 17. Powyższe upoważnienie nie zostało wprawdzie odwołane, straciło jedynie swoje wcześniejsze znaczenie w związku z poszerzeniem liczby uprawnionych osób do sprawowania tego sakramentu.

Pewną nowość stanowiła możliwość dobierania sobie przez szafarza bierzmowania kapłanów, aby wspólnie udzielać tego sakramentu. Wolno było to czynić zarówno biskupowi, jak i pozostałym szafarzom upoważnionym przez samo prawo lub szczególny indult apostolski. Określono jednak warunki, w których może to nastąpić – musiała istnieć prawdziwa konieczność lub jakaś szczególna przyczyna⁴². Również ci, którzy mogli pomagać szafarzom w czasie sprawowania sakramentów, winni być stosownie dobranymi kapłanami. Obrzędy określały to w następujący sposób: „albo pełnią specjalny urząd lub zadanie w diecezji, a mianowicie: wikariusza generalnego, wikariusza lub delegata biskupiego, wikariusza regionalnego, lub na podstawie decyzji biskupa są zrównani z nimi w urzędzie; albo są proboszczami miejscowości, w których udziela się bierzmowania, proboszczami miejscowości, do których należą kandydaci do bierzmowania, lub kapłanami, którzy włożyli specjalny trud w katechetyczne przygotowanie kandydatów do bierzmowania”⁴³.

Dyrektorium ekumeniczne przypominało, że według tradycji Kościołów wschodnich sakrament bierzmowania jest udzielany przez kapłanów łącznie z sakramentem chrztu. Ta powszechna wschodnia praktyka powoduje czasami, że w świadectwie chrztu nie nanosi się wzmianki o przyjętym bierzmowaniu. Jak poucza *Dyrektorium*, nie stanowiło to podstawy do stawiania wątpliwości dotyczących udzielenia tego sakramentu⁴⁴.

Dekret soborowy *Orientalium Ecclesiarum* o katolickich Kościołach wschodnich wnikliwie wyjaśnił wszelkie wątpliwości w zakresie władzy przysługującej kapłanom katolickich obrządków wschodnich⁴⁵. Wątpliwości dotyczyły głównie kwestii, czy kapłani wschodni mający uprawnienia do bierzmowania wiernych swego obrządku mogli ważnie udzielać tego sakramentu również łacinnikom lub wiernym tych obrządków katolickich wschodnich, których kapłani tej władzy nie posiadali⁴⁶. Postanowienia dekretu

⁴² Por. Wstęp OB/75, 8.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Por. *Dyrektorium ekumeniczne*, 12.

⁴⁵ Por. F. W y c i s k, *Szafarstwo sakramentów w świetle dekretu o Kościołach wschodnich*, „Ateneum Kapłańskie” 73 (1969), s. 189-191.

⁴⁶ Miało to miejsce u Greków na Cyprze, Italogreków, Malabarczyków i Maronitów. Por. P. P a ł k a, *Dyscyplina sakramentów według dekretu Soboru Watykańskiego II De Ecclesiis Orientalibus Catholicis*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 13 (1966), z. 5, s. 6-9. Warto tu odnotować, że mocą dekretu Kongregacji Świętych Sakramentów z września 1946 r. pewni kapłani łacińscy otrzymali władzę bierzmowania wiernych obrządku łacińskiego, gdy ci znaleźli się w niebezpieczeństwie śmierci z powodu ciężkiej choroby. Por. AAS 38 (1946) 349-358.

wyraźnie wskazują, że każdy kapłan obrządku wschodniego może ważnie udzielać sakramentu bierzmowania wszystkim wiernym bez względu na obrządek, do jakiego należą. Podobnie mógł czynić szafarz obrządku łacińskiego⁴⁷. Dlatego nowe dyrektywy soborowe zmieniły zakaz ustanowiony przez prawodawcę kodeksowego, który wyraźnie zabraniał kapłanowi obrządku wschodniego udzielania tego sakramentu łacinnikom⁴⁸. Niemalże identyczny zakaz był skierowany do kapłanów obrządku łacińskiego⁴⁹.

Instrukcja o pasterskiej posłudze biskupów z 22 lutego 1973 r. w numerze 168., wyliczając czynności objęte wizytacją kanoniczną biskupów, wspomina między innymi, że należy w czasie wizytacji mieć na uwadze uroczyste udzielenie sakramentu bierzmowania, o ile będzie taka sposobność podczas mszy świętej⁵⁰.

Według dyspozycji obrzędów bierzmowania kandydat do tego sakramentu winien być ochrzczony i, o ile ma używanie rozumu, powinien być w stanie łaski uświęcającej oraz odpowiednio przygotowany i zdolny do odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych⁵¹. Powyższe dyrektywy powierzały trosce Konferencji Biskupów sprawę dokładniejszego określenia pomocy duszpasterskich

W 1948 r. Kongregacja dla Kościoła Wschodniego rozszerzyła wspomnianą powyżej władzę bierzmowania także w odniesieniu do wszystkich wiernych obrządku wschodniego przy zachowaniu tych samych warunków. Por. AAS 40 (1948) 422-423; także: F. W y c i s k, *Szafarstwo sakramentów*, s. 190.

⁴⁷ Sobór Watykański II, Dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 13: „Przepisy o szafarzu bierzmowania św., będące w mocy od najdawniejszych czasów u chrześcijan wschodnich, mają być w pełni wznowione. Dlatego prezbiterzy mogą udzielać tego sakramentu, używając krzyżma poświęconego przez patriarchę lub biskupa”. Tamże, 14: „Wszyscy prezbiterzy wschodni mogą ważnie udzielać tego sakramentu czy to razem z chrztem św., czy też oddzielnie, wszystkim wiernym jakiegokolwiek obrządku, nie wyłączając łacińskiego, z zachowaniem – gdy chodzi o dozwoloność – przepisów prawa tak ogólnego, jak partykularnego. Również prezbiterzy obrządku łacińskiego mogą na podstawie upoważnienia przysługującego im w szafowaniu tego sakramentu, udzielać go także wiernym Kościołów Wschodnich, bez uszczerbku dla obrządku, z zachowaniem – co do dozwoloności – przepisów prawa czy to ogólnego, czy partykularnego”.

⁴⁸ Por. KPK/17, kan. 782 § 5: „Nefas est presbyteris ritus orientalis, qui facultate vel privilegio gaudent confirmationem una cum baptismo infantibus sui ritus conferendi, eandem ministrare infantibus latini ritus”.

⁴⁹ Por. KPK/17, kan. 782 § 4: „Presbyter latini ritus cui, vi indulti, haec facultas competat, confirmationem valide confert solis fidelibus sui ritus, nisi in indulto aliud expresse cautum fuerit”.

⁵⁰ Por. PPK, t. VI, z. 1, n. 10844; także: KPK/17, kan. 785 § 1; § 3.

⁵¹ Por. Wstęp OB/75, 12; także: KPK/17, kan. 786.

w zakresie przygotowania, zwłaszcza dzieci, do przyjęcia tego sakramentu⁵². W stosunku do osób dorosłych należało wziąć pod uwagę normy obowiązujące w poszczególnych diecezjach przy dopuszczaniu katechumenów do chrztu i do Eucharystii⁵³. Przygotowanie dorosłego chrześcijanina zbiegało się niekiedy z przygotowaniem do małżeństwa. W takich sytuacjach obrzędy zalecały, że jeśli „nie będzie można spełnić warunków do owocnego przyjęcia bierzmowania, ordynariusz miejscowy osądzi, czy nie byłoby lepiej odłożyć je na czas po zawarciu małżeństwa”⁵⁴. Taka dyspozycja byłaby również zgodna z obowiązującymi normami prawa kanonicznego⁵⁵.

Nowe uregulowania przypominały obowiązki spoczywające na wszystkich wiernych, którzy winni się zatroszczyć o przygotowanie swoich dzieci do życia sakramentalnego, poprzez formowanie i potęgowanie w nich ducha

⁵² Por. Wstęp OB/75, 12. „W Kościele łacińskim bierzmowanie dzieci odkłada się zwykle mniej więcej do siódmego roku życia. Z powodów duszpasterskich, a przede wszystkim, aby głębiej wpoić wiernym pełne posłuszeństwo Chrystusowi i nauczyć ich dawania zdecydowanego świadectwa, Konferencje Biskupów mogą ustalić wiek, jaki wyda im się odpowiedniejszy, tak aby ten sakrament był udzielany w dojrzałym wieku, po odpowiednim przygotowaniu” (tamże, 11). I tak 16 stycznia 1975 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała instrukcję duszpasterską o sakramencie bierzmowania, w której ustalono wiek na „14-15 lat, czyli z klasy VII i VIII [...] szkoły podstawowej”. Por. *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998*, Lublin 1999, s. 32 [dalej cyt.: Instrukcja o bierzmowaniu].

⁵³ Por. Wstęp OB/75, 12.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże; także: KPK/17, kan. 787. Godny odnotowania w tym miejscu jest fakt, że Sobór Watykański II polecił również zreformować obrzędy chrztu dorosłych i ustanowić podzielony na różne stopnie katechumenat. Równocześnie Sobór postanowił, aby w związku z przywróceniem katechumenatu zostały zreformowane zarówno uroczyste, jak i uproszczone obrzędy chrztu dorosłych. Według tych wskazań Święta Kongregacja Kultu Bożego opracowała nowe obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych *Ordo initiationis christianae adultorum*, zatwierdzone 6 stycznia 1972 r. Dekret Kongregacji pouczał, że należy je stosować zamiast dotychczasowych obrzędów chrztu dorosłych zawartych w *Rytuale Rzymskim*. Jednocześnie udzielono pozwolenia na natychmiastowe stosowanie nowych obrzędów w języku łacińskim. Dekret dalej wyjaśniał, że termin wprowadzenia w języku narodowym określi Konferencja Episkopatu po uprzednim sporządzeniu przekładu i zatwierdzeniu go przez Stolicę Apostolską. W warunkach polskich trwało to do 1985 r., kiedy polski przekład został zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Do 1988 roku, kiedy ukazało się pierwsze wydanie wspomnianych obrzędów, nie stosowano w Polsce tego rytuału w języku łacińskim, na co zezwalała Kongregacja Kultu Bożego. Obrzędy bierzmowania z 1975 r. w wielu miejscach odwołują się do przywołanego rytuału w języku łacińskim. Z tego też tytułu do powyższego obrzędu chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych odniemiemy się w kolejnych rozważaniach. Podobnie przywołana *Instrukcja o bierzmowaniu*, nie wspomina o istnieniu i funkcjonowaniu w Kościele *Ordo initiationis christianae adultorum*.

wiary oraz bezpośrednio przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania⁵⁶. Kolejna dyspozycja dotyczyła udzielania tego sakramentu wiernemu mającemu używanie rozumu, ale znajdującemu się w niebezpieczeństwie śmierci. Zalecano, aby w miarę możliwości poprzedzić bierzmowanie przygotowaniem duchowym, stosownym do sytuacji osoby chorej⁵⁷.

Nowe przepisy zawarte w obrzędzie bierzmowania nie zawierały bezpośrednich informacji dotyczących czasu udzielania tego sakramentu. Podkreślały jedynie, by tej czynności nadać charakter uroczysty w łączności ze zgromadzoną rodziną bierzmowanych oraz członkami lokalnej wspólnoty wiernych⁵⁸. Sakramentu tego „udziela się zwykle w czasie mszy świętej, aby jaśniej ukazał się ścisły związek tego sakramentu z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim”⁵⁹. W kwestii miejsca sprawowania sakramentu nowe obrzędy nie wprowadziły żadnych zmian, w mocy pozostały normy kodeksowe z 1917 r.⁶⁰ Przywołana wcześniej *Instrukcja o bierzmowaniu* kreśli dość wnikliwie przebieg ceremonii sakramentu „na podstawie starodawnego zwyczaju polskiego”⁶¹.

Zgodnie z tradycją Kościoła bierzmowani powinni posiadać świadka, który doprowadzi ich do przyjęcia sakramentu, przedstawi szafarzowi bierzmowania do namaszczenia, a potem będzie dopomagał w wiernym wypełnianiu przyrzeczeń złożonych na chrzcie, zgodnie z natchnieniem Ducha Świętego, którego otrzymali⁶². Prawo soborowe dokonało modyfikacji funkcji świadka bierzmowania, dokonując ścisłego powiązania wynikającego z pełnienia roli przewidzianej dla rodziców chrzestnych i rodziców naturalnych⁶³. Ujawniła się

⁵⁶ Por. Wstęp OB/75, 12.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Por. Wstęp OB/75, 4.

⁵⁹ Por. Wstęp OB/75, 13. Powyższy punkt wstępu do obrzędów wylicza wiele sugerowanych w czasie sprawowanej liturgii wskazań, dotyczących np. jej celebracji, staranności, głoszonego słowa Bożego, błogosławieństwa końcowego itp.; także: *Instrukcja o bierzmowaniu*, 4-5, s. 32-33.

⁶⁰ Por. KPK/17, kan. 791-792.

⁶¹ Por. *Instrukcja o bierzmowaniu*, 7-15, s. 33-36.

⁶² Por. Wstęp OB/75, 5.

⁶³ Nowe dyspozycje soborowe zezwalały nawet samym rodzicom przedstawić własne dzieci do sakramentu bierzmowania, podkreślając tym samym ich szczególną rolę. Można było również powierzyć tę funkcję innej osobie. Prawodawca nie jest jednak za tym, by dobór świadka bierzmowania dokonywał się samowolnie, dlatego „ordynariusz miejscowy, zważywszy okoliczności czasu i miejsca, powinien ustalić, jaki sposób postępowania należy zachować w jego diecezji”. Por. Wstęp OB/75, 5. Podobne ustalenia mogła również dokonać Konferencja Biskupów na swym terytorium. Por. *Instrukcja o bierzmowaniu*, 6, s. 33.

również więź łącząca te dwa sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego. Jednocześnie stracił moc kan. 796 1°, który stawiał jako zasadę, że świadkiem ma być inna osoba niż chrzestny⁶⁴.

Osoba mająca pełnić funkcję świadka bierzmowania była wybierana przez kandydata lub przez jego rodzinę. Duszpasterze winni się o to zatroszczyć, jak również o to, by świadek był duchowo przygotowany oraz oznaczał się następującymi przymiotami: „był wystarczająco dojrzały do spełnienia tego zadania, należał do Kościoła katolickiego i przyjął trzy sakramenty wtajemniczenia: chrzest, bierzmowanie i Eucharystię, nie był wykluczony przez prawo od spełniania czynności świadka bierzmowania”⁶⁵. Powyższe dyrektywy ponownie oznaczają, że kan. 796 1° stracił moc obowiązywalności, natomiast nie odwołują pozostałych norm kodeksowych, które bardzo szczegółowo określają warunki ważności i godziwości odnoszące się do świadka bierzmowania⁶⁶.

W księdze ochrzczonych należy dokonać adnotacji o udzielonym sakramencie bierzmowania, a w osobnej księdze winno się zapisać „imiona szafarza, bierzmowanych, rodziców i świadków, datę i miejsce bierzmowania”⁶⁷.

*

Zainicjowany przez papieża Jana XXIII proces odnowy Kościoła, osadzony w idei Soboru Watykańskiego II, stworzył doskonałą możliwość rewizji prawa kanonicznego, które niestety w wielu swoich obszarach było zdezaktualizowane⁶⁸. Była to więc doskonała sposobność, by wnikliwie wejrzeć w obowiązujące normy prawa dotyczące omawianego sakramentu bierzmowania. Warto na koniec przypomnieć, że według Ojców soborowych bierzmowanie wraz z chrztem i Eucharystią wciela i upodabnia do Chrystusa⁶⁹, naznacza

⁶⁴ KPK/17, kan. 796 1°: „Sit alius a patrino baptismi, nisi rationabilis causa, iudicio ministri, aliud suadeat, aut statim post baptismum legitime confirmatio conferatur”; także: Wstęp OB/75, 5.

⁶⁵ Por. Wstęp OB/75, 6; także: KPK/17, kan. 794.

⁶⁶ Por. KPK/17, kan. 795-796.

⁶⁷ Por. Wstęp OB/75, 14-15; także: KPK/17, kan. 470 § 2; kan. 798-799.

⁶⁸ Por. W. G ó r a l s k i, *Inicjatywa papieża*, s. 35.

⁶⁹ Sobór Watykański II, Dekret *Ad gentes divinitus*, 36.

znamieniem⁷⁰, łączy z Mistycznym Ciałem Chrystusa, lecz jeszcze nie doskonale⁷¹; ściślej natomiast wiąże z Kościołem, dając szczególną moc do świadczenia o Chrystusie, szerzenia i bronięcia wiary⁷².

Niniejszy artykuł jest próbą przybliżenia czytelnikowi kształtowania się „ożywczych” norm prawnych dla całego Kościoła katolickiego w okresie odnowy posoborowej.

CONFIRMATION DURING THE PERIOD OF POST-CONCILIAR RENEWAL HISTORICAL AND LEGAL OUTLINE

S u m m a r y

The newly elected Pope, John XXIII, most certainly had a conviction that the Church has new goals to pursue in the time of profound changes in the world if he revealed his intention to call a general council and overhaul the Code of Canon Law as early as in the third month of his pontificate. The current Code of Canon Law, spelled out in 1917, called the sacraments the means of sanctification and salvation, founded by Christ, and implied that they should be administered carefully and with utmost respect. The Second Vatican Council made the theological significance of the sacraments deeper, although it provided no exhaustive definition of them. The Code of 1917 did provide for the way of exercising, administration, and reception of the sacraments, and the post-Conciliar decisions introduced more liberty towards the old regulation. The documents of the Council expressly state that Confirmation is one of the three sacraments of Christian initiation. In order to bring out the intrinsic relation between Confirmation and the whole of Christian initiation, the Second Vatican Council ordered to critically look at the ritual of Confirmation. The post-Conciliar renewal of this sacrament covered the major procedures connected with the way of its administration, most notably the very sacramental formula. The process of renewal in the bosom of Church, initiated by Pope John XXIII in the wake of the Council, created a perfect opportunity to revise the Canon Law, which was outdated in many aspects. That was an excellent opportunity for a deep insight into the current norms of law relating to the sacrament under discussion.

This article attempts to acquaint the reader with the development of „refreshing” legal norms in the catholic Church in the period of post-Conciliar renewal.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: bierzmowanie, sakrament, sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego.

Key words: confirmation, sacrament, sacraments of Christian initiation.

⁷⁰ Sobór Watykański II, Dekret *Presbyterorum ordinis*, 5.

⁷¹ Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, 11.

⁷² Tamże.